

FOROBIYNING HARBIY VATANPARVARLIK QARASHLARI

Negmatov Bobir Madjitovich

Sarboon universiteti "Ijtimoiy-gumanitar fanlar" kafedrasi professori, falsafa fanlari doktori (DSc) Профессор кафедры «Социальных и гуманитарных наук»

Сарбоонского университета, доктор философии (DSc)

Professor of the Department of "Social and Human Sciences" of Sarboon University, Doctor of Philosophy (DSc)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20379963>

Annotatsiya: Maqolada buyuk mutafakkir Abu Nasr Forobiyning ijtimoiy-siyosiy ta'limotida harbiy vatanparvarlik masalalarining hal qilinishi va ularning bugungi kundagi ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: fozil shahar, ta'limot, adolat, mardlik, vatanparvarlik, ma'naviy kamolot, jamiyat, jasorat, qonun.

Annotation: The article highlights the solution of military patriotism issues and the importance of specialization in the socio-political teachings of the great thinker Abu Nasr Al-Farabi today.

Keywords: virtuous city, education, justice, courage, patriotism, spiritual maturity, society, courage, law.

Аннотация: В статье освещается решение вопросов военного патриотизма в социально-политическом учении великого мыслителя Абу Насра аль-Фараби и их значение сегодня.

Ключевые слова: добродетельный город, образование, справедливость, мужество, патриотизм, духовная зрелость, общество, мужество, закон.

Kirish. Har qanday davlatni o'z mustaqilligini himoya qiluvchi muntazam qurolli kuchlarsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Shu bois mamlakatimiz mustaqilligining dastlabki kunlaridanoq milliy armiyamizni shakllantirish, mustahkamlash va takomillashtirishga jiddiy e'tibor qaratilmoqda. Bu jarayonni to'laqonli hayotga tatbiq etishda ajdodlarimizning harbiy-vatanparvarlik merosini chuqur o'rganish muhim ahamiyatga ega. Ma'lumki, Abu Nasr Forobiy (873-950) ilmiy merosi insoniyat tafakkuri tarixida muhim o'rin tutadi. U birinchi marta jamiyatning kelib chiqishi, shu sharoitda uning maqsad va vazifalari haqida izchil ta'limot yaratdi. Jumladan, uning "Fozil shahri aholisining qarashlari", "Baxtga erishish haqida", "Fuqarolik siyosati", "Davlat arbobi hikoyalari", "Harbiy sarkardalar haqida risola" risolalarida "Hayot va janglar haqida bir og'iz so'z", harbiy-vatanparvarlik mavzulari atroflicha yoritilgan. "Davlatning vazifasi odamlarni saodatga yetaklashdir", deb yozadi Forobiy, "bu esa ilm va go'zal axloq bilan erishiladi" [1].

Forobiy davlatni yetuk shaxs (monarxiya), insoniy fazilatlariga ega bo'lgan bir necha shaxslar (aristokratiya) va saylangan shaxslar (demokratiya) tomonidan boshqarish shakllarini eslatib o'tadi. U shaharni ijtimoiy tashkilotning etuk shakli, inson taraqqiyotining zaruriy vositasi deb biladi. Abu Nasr Forobiy shahar-davlatni ikkiga ajratadi: fazilatli shahar va johil shahar. Uning fikricha, fazilatli shahar bu tasnifda eng mukammal va ideal hisoblanadi. Shuning uchun olim davlat haqidagi ta'limotida ezgu shaharga alohida e'tibor beradi. U shunday deb yozadi: "Ezgulik jamiyat yoki fazilatli shahar shundaydirki, bu mamlakat aholisidan har bir kishi bir kasb bilan shug'ullanadi. Odamlar chinakam ozod bo'ladi. Biriga xo'jayin bo'lmaydi. Xalqning tinchligi va erkinligiga daxl qiluvchi sulton bo'lmaydi. Oralarida turli yaxshi odatlar va

zavq-shavqlar paydo bo'ladi. Ular o'rtasidan saylangan yoki mutlaq rahbar bo'lmaydi. Eng olijanob, sinovdan o'tgan va eng munosib rahbar bo'ladi, shuning uchun bunday rahbarlar o'z saylovchilariga to'liq erkinlik beradilar, ularni tashqi dushmanlardan himoya qiladilar, ular hammaga teng munosabatda bo'ladilar, hatto o'z manfaatlaridan ko'ra hammaning manfaatlarini ko'radilar, xalq uchun o'zlarining shaxsiy manfaatlarini ayamaydilar[2].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Abu Nasr Forobiy fazilatli shahar-davlatdagi odamlarni har xil xususiyatlaridan kelib chiqib, turli guruhlarga ajratadi. Lekin u kishilarning diniy tariqatiga, millatiga, irqiga emas, balki ularning tabiiy xususiyatlariga, qobiliyatlariga, eng avvalo, aqliy qobiliyatiga, shuningdek, ilm-fan va hayotiy tajriba o'rganish jarayonida egallagan bilim va malakalariga katta ahamiyat beradi. Faylasufning fikricha, ezgu davlat ma'lum ijtimoiy-siyosiy tuzilishga ega bo'lgan aholining 5 qatlamidan iborat:

1. Nisbatan imtiyozli shaxslar. Bu toifaga donishmandlar va muhim ishlarda hurmatga sazovor bo'lganlar kiradi.

2. Din arboblari va notiqalar, shoirlar, sozandalar, xattotlar va shu kabi faoliyatni amalga oshiruvchilar.

3. Sayohatchilar, shifokorlar, ruhoniylar va boshqalar. Forobiy ularni davlat xizmatchilarining eng muhim guruhlariga kiritadi. Davlat ularga g'amxo'rlik qiladi.

4. Harbiy xizmatchilar va jamoat tartibini himoya qilish va tashqi hujumdan himoya qilish funksiyasini bajaradiganlar. Fazilatli davlatda harbiylar, garchi adolatni tiklash va adolatli urush olib borish uchun zarur bo'lsa-da, alohida, imtiyozli mavqega ega emas. Ular johil davlatdagi kabi aholiga begona, dushman kuch sifatida ko'rinmaydi. Olim fozil davlat harbiylariga mardlik, vatanparvarlik kabi fazilatlarini beradi. Askar o'z vatandoshlariga foyda keltirishini bilib, o'z hayotini xavf ostiga qo'yadi; jamiyat va davlat manfaatlarini shaxsiy manfaatlardan ustun qo'yadi. Shuning uchun, u vafot etganida, uning barcha yurtdoshlari yig'laydilar. Olimlarning bu qatlam vakillari haqidagi qarashlari qadimgi yunon faylasufi Platon (eramizning 427-347) qarashlari bilan mos keladi. O'z davrida Aflotun ham qo'riqchilar va qo'riqchilarga e'tibor qaratgan va ularni ikkiga bo'lgan. Platon birinchisiga shaharni qo'riqlovchilarni, ya'ni tungi qo'riqchilar va muntazam armiya askarlarini, ikkinchisiga qonun va saltanat qo'riqchilari, ya'ni hukmdorlar, voizlar, rahbarlar va amaldorlarni kiritdi.

5. Boylar. Bularga shaharda boylik orttirgan dehqonlar, cho'ponlar, savdogarlar va shunga o'xshashlar kiradi.

Sharqning buyuk mutafakkiri o'z siyosiy ta'limotida davlatning tashqi va ichki vazifalarini aniq ko'rsatib beradi. Forobiy fikricha, davlatning tashqi vazifasi fazilatli shahar yoki davlat aholisini tashqi dushmanlardan himoya qilish, ya'ni kuchli mudofaa tashkil etishdan iborat. Boshqa davlatlar bilan doimiy urushlar, begona yurtlarga hujum qilish, ularning mulkini tortib olish johil shahar-davlatga xosdir. Fazilatli davlatda esa urush faqat o'zini himoya qilish, xalq farovonligini saqlash uchun olib boriladi [3].

Abu Nasr Forobiyning urushlar va ularning oldini olish haqidagi fikrlari o'zining chuqur mazmuni va ijtimoiy ahamiyati bilan qimmatlidir. Forobiy fikricha, urush yo dushmanni qaytarishga, yoki shaharni tashqi dushmandan himoya qilishga yoki shahar uchun zarur bo'lgan boylikni boshqalardan tortib olishga xizmat qiladi. Bu masalada u yunon faylasufi Platonning fikriga qo'shiladi. Zero, Platon davlat haqidagi qarashlarida odamlarning o'zaro urushlarni bartaraf etishga bo'lgan chinakam intilishlarini kuchaytirish zarurligi haqida gapiradi, chunki u bu fazilat va yaxshilik ekanligini tan oladi. Uning so'zlariga ko'ra, qonun bor

va o'sha qonun yaxshi ishlagandagina buni amalga oshirish mumkin. Agar qonun jang qilishni buyursa, bu urush uchun emas, tinchlik uchun, deydi u.

Xulosa va takliflar. Mutafakkirning harbiy vatanparvarlik g'oyalari tizimida fazilatli askar, fazilatli sarkarda kabi masalalar yuksak insonparvarlik mohiyati bilan diqqatga sazovordir. U shunday izoh berdi: "Agar fazilatli askar o'limni tashvishlantirsa, o'zini o'ylamaydi, o'zini o'ylayotgan bo'lsa, ahmoqdir. Shuning uchun o'lim yoki o'lmasligim, balki yashash yoki o'lish haqida o'ylamaydi. Kerak bo'lsa, tilanchilik qilib o'limdan qutulib qolishi mumkin. Lekin, asosiy gap bu emas, xalqiga ko'proq baxt keltira oladimi? Uning o'limi bilan yoki u tirik qolish bilan ko'proq baxt keltiradimi - bu masala. Abu Nasr Forobiy o'z fikrini davom ettirib, "Agar fazilatli askar o'lsa yoki halok bo'lsa, uning o'limiga faqat yig'lab, qayg'u chekibgina qolmasdan, xalqiga chuqur hamdardlik bildirish va bu solih insonning yordami bilan xalq erishgan baxtiga havas qilish kerak. Chunki fazilatli askar urushda o'zini qurbon qilganini o'ylamaydi, aksincha, o'zini o'ylaydi [4].

Markaziy Osiyolik mutafakkir lashkarboshi va uning fazilatlari haqida ham ilg'or fikrlar bildiradi. Forobiy fikricha, sarkarda foydali va go'zal hisoblangan aqliy qobiliyatlari bilan birga barcha askarlar uchun umumiy bo'lgan axloqiy fazilatlarga ham ega bo'lishi kerak, agar qo'mondon bu harakatlarni yakunlashni istasa, u askarlarga xos sifatlardan foydalanadi. Uning jasorati harbiylarning individual harakatlarida ko'rsatilgan jasorat bilan uyg'un bo'lishi kerak. Bizningcha, u o'z davrining yetuk harbiy nazariyotchisi bo'lganligiga Forobiyning askar va sarkardalar haqida aytgan fikrlaridan ishonch hosil qilishimiz mumkin. Masalan, Forobiy johil davlatning ham tashqi vazifasi borligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, bu johil davlatning o'z boyligini o'zga davlatlarning hujumlaridan himoya qilish, boshqa davlatlarning boyliglariga ega bo'lish va boshqa xalqlarni yo'q qilish uchun olib borayotgan kurashida namoyon bo'ladi. Forobiy davlat boshlig'ining daromad manbalaridan biri mag'lubiyatga uchragan davlatlarning hissasi ekanligini ko'rsatadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Хайруллаев М.М. Форобий ва унинг фалсафий рисолалари. – Т.: Фан, 1963. – Б. 270-271.
2. Форобий. Рисолалар. – Т.: Фан, 1975. – Б. 139-140.
3. Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шахри. – Т.: Халқ мероси, 1993, 41-бет.
4. Форобий. Рисолалар. – Т.: Фан, 1975, 122-бет.